

1. Гиршман М. М. Становление понятия «художественная целостность» и его современное значение / М. М. Гиршман // Литературное произведение: Теория художественной целостности. – [2-е изд., доп.]. – М. : Яз. славянских культур, 2007. – С. 19–61.
2. Ингарден Роман. Исследования по эстетике / Роман Ингарден ; [пер. с пол. А. Ермилова и Б. Федорова]. – М. : Изд. иностр. лит., 1962. – 572 с.
3. Лем С. Философия случая / Станислав Лем ; [пер. с пол. Б. А. Старостина]. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. – 767 с.
4. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Семиосфера. – СПб. : Искусство – СПб, 2001. – С. 150–391.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб. : Искусство – СПб, 2000. – С. 14–287.
6. Мерло-Понти Морис. Феноменология восприятия / Морис Мерло-Понти ; [пер. с франц. под ред. И. С. Вдовиной, С. Л. Фокина]. – СПб. : Ювента Наука, 1999. – 605 с.
7. Смердова Е. Игры интерпретации (о книге Станислава Лема «Философия случая») / Е. Смердова // Интернет-журнал «Филолог». – 2012. – № 18. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_18_370
8. Соловьев В. С. Первый шаг к положительной эстетике / В. С. Соловьев // Философия искусства и литературная критика / [вступ. ст. Р. Гальцевой и И. Роднянской]. – М. : Искусство, 1991. – С. 90–98. – (История эстетики в памятниках и документах).

Астрахан Наталья. «Теория невозможности теории литературного произведения» в работе С. Лема «Философия случая». В статье рассматривается работа польского писателя-фантаста С. Лема «Философия случая» на фоне современной теории литературы, в частности теоретико-методологической проблемы литературоведческого познания литературного произведения. Работа «Философия случая» вписывается в контекст развития литературоведческой мысли последних десятилетий XX в., характеризуется как предлагающая продуктивный вариант методологического синтеза, объединяющего не только разные направления развития литературоведения, но и разные научные дисциплины, художественный и научный модусы познания.

Ключевые слова: теория литературного произведения, художественный текст, литературное произведение, автор, читатель, восприятие литературного произведения, научная модель.

Astrakhan Natalia. «The Theory of the Impossibility of the Theory of Literary Work» in work S. Lem «The Philosophy of the Case». The article discusses the work of the Polish science fiction writer S. Lem «The Philosophy of the case» against the background of the modern theory of literature, in particular the theoretic-methodological problems of literary knowledge of a literary work. The work of «The Philosophy of the case» fits into the context of the development of literary thought of the last decades of the twentieth century, characterized as a proponent of a productive version of the methodological synthesis, bringing together not only different directions of the development of literature, but also different scientific disciplines, artistic and scientific mode of cognition.

Key words: theory of a literary, artistic text, a literary work, the author, the reader, the perception of a literary, scientific model.

Стаття надійшла до редколегії
28.02.2013 р.

УДК 82.01/09

Світлана Бартіш

Романтичні засади творення часопису «Молода Україна» Олени Пчілки

У статті розглянуто особливості творення й функціонування першого україномовного журналу на Наддніпрянській Україні «Молода Україна», підкреслено провідну роль письменницько-видавничої діяльності Олени Пчілки у формуванні дитячої літератури як різновиду творчості крізь призму нового романтичного сприйняття та розуміння дитинства. Закцентовано увагу на поглядах романтиків щодо національної ідеї, одухотвореної природи й дитинства як повноцінної чи навіть ідеальної фази людського розвитку.

Ключові слова: дитинство, дитяча література, «Молода Україна», Олена Пчілка, романтизм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зміна у ставленні до дитини й оцінки дитини вже не як дорослого, а як іншого – наділеного самодостатньою цінністю, сприяла визнанню існування особливої картини світу, що притаманна дитячому віку, із властивою йому специфікою світобачення та світовідчуття. Унаслідок цього на межі ХІХ та ХХ ст. відбуваються дуже істотні зміни в українській літературі, зокрема в поступовому становленні дитячої літератури. Поява в тогочасній літературі талановитих дитячих творів Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Леоніда Глібова, Олени Пчілки, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Гната Хоткевича, Богдана Лепкого та багатьох інших «заповнила суттєву прогалину в українській літературі й утворила класичне коло дитячого читання» [2, с. 40].

Можливо, як ніхто інший, була причетна до розвитку української дитячої літератури й Олена Пчілка. Здобутки Олени Пчілки в галузі дитячої літератури вже стали об'єктом дослідження багатьох науковців, серед яких – Н. Антипчук, Н. Дзюбишина-Мельник, Л. Дрофань, О. Мікула, Л. Мірошніченко та ін. Проте цілком погоджуємося з Н. Дзюбишиною-Мельник, що «стан вивченості внеску Олени Пчілки в цю царину ще далекий до завершення» [4, с. 105].

Мета дослідження – обґрунтувати провідну роль письменницько-видавничої діяльності Олени Пчілки у формуванні дитячої літератури як різновиду творчості крізь призму нового романтичного сприйняття й розуміння дитини.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У статті «Праця виховальна» Олена Пчілка обґрунтувала свій погляд на виховання дітей. Вона звернулася до «Просвіт» «дбати про розвиток серед нашого люду – національної свідомості та освіти на своїй народній підставі, дбати з особна про дітей», бо «діти – се наш дорогий скарб, се наша надія, се – мо-лода Україна» [8, арк. 1]. Із 1908 р. на Наддніпрянській Україні почав щомісячно виходити у світ своєрідний літературний додаток до тижневика «Рідний край», призначений спеціально для дітей, журнал «Молода Україна», заснований Оленою Пчілкою. Діяльність «Молодої України», яка була першим дитячим часописом на Наддніпрянській Україні, що видавався рідною мовою, варто розцінювати «як винятково цінний досвід у контексті історії національної літератури для дітей» [1]. Олені Пчілці матеріально було важко видавати два часописи за власні кошти, тому вона й закликала підтримати дитяче видання, бо в ньому була «велика потреба і для сім'ї, і для школи, і для виховання свідомих українців» [3, с. 3]. Орієнтуючись на традиції світової літератури та національну дитячу класику, часопис, редагований Оленою Пчілкою, акумулював унікальний досвід писання літератури для дітей. У спілкуванні з юним читачем автори «Молодої України» прагнули виробити «нову естетичну мову», яка «ґрунтувалась на кращих суспільно-культурних ідеях того часу» [1]. Спираючись на особистий досвід виховання, поєднаний із патріотичними переконаннями, Ольга Косач формувала й видавничу програму «Молодої України». Л. Мірошніченко, аналізуючи творчість письменниці для дітей, наголошує, що вона прагнула врятувати принципи, за якими, із її материнського досвіду, потрібно формувати людину, ростити свідомого українця. Виходячи зі свого досвіду виховання, Олена Пчілка була впевнена, що «дитина переживає почуття розпачливої туги за тим безпосереднім дитячим світосприйманням, де не було ніяких упереджень і умовностей. [...] У цю чисту дитячу душу треба ґрунтовно закласти духовні, етичні, естетичні начала, вагу яких важко переоцінити» [5, с. 5]. Тому й уся творчість Олени Пчілки сповнена любов'ю до людини, зокрема дитини, вихованню якої письменниця надавала першочергового значення. Із ноткою комізму згадує Олена Пчілка принципи домашнього виховання слуги Драгоманових Дем'яна, звертаючи увагу на те, що ідеї Жан-Жака Руссо та інших мислителів ХVІІІ ст. значно відходили від тодішньої «педагогіки». У селянському побуті вважалося, що «як одчухраєш добре, то таки буде знати», а «як дитині потурати, та все тільки «ласкою», то вона розпонадиться, розпуститься ні на собаку». «Знаряддя ж тієї ретельної педагогіки був добрий «дубець» чи попросту прут» [7, с. 34].

Сама Ольга Косач-Драгоманова сформувалася як людина нового, а не середньовічного світогляду, вона була носієм нових гуманітарних цінностей, згідно з якими у дитині, передусім, бачили людину, повноцінну особистість. Розповідаючи про враження дитячих років, Олена Пчілка писала: «... в той темний, жорстокий час, коли повновладно панувало деспотичне право, коли з кріпаками можна було робити, що хотіти, – у нас ніколи нікого не били, ні з кого не знущались; в ту пору, коли в педагогіці школьній і хатній **учити** мало собі синонімом “бити”, – нас, дітей, не то що ніколи не били, а навіть ніякими іншими способами не карали; отже ми виростили, не убачивши

ніяких диких сцен розправи сильного з підвладним, старших родичів – з тілом і душею беззахисних дітей; для “наставлення на добрий розум” було – тільки спокійне лагідне слово» [7, с. 33]. Тому й пропагувала активна діячка ці нові ідеї, засобом вираження для яких були і традиційні фольклорні форми, і міфологічні уявлення поліщуків, серед яких вона виросла.

Журнал «Молода Україна» пропонував своїм юним читачам безліч різноманітних публікацій: казки, оповідання, поезії, яких було найбільше в часописі; смішинки, жарти (рубрика «Сміховинки»); загадки, задачі, ребуси; пізнавальні матеріали про людину й природу (розділ «Світознання»); історичне минуле України, визначних особистостей, про віру й духовність, орієнтуючись тим самим на запити читача. Редакція журналу намагалася «хоть потрошки всім догодити», і кожен міг вибрати, «що кому до вподоби», адже тут було, як це заявлено в програмній статті, «багато і казочок, і пісеньок, і загадочок, і оповіданнів про життя світове...» [6, с. 2].

На сторінках «Молодої України» як виключно українського часопису Олена Пчілка прагнула переконати читачів у доцільності чи навіть необхідності вибору рідної мови, яка *стоїть в одному ряду* з іншими європейськими мовами і є одночасно органічним носієм української національної культури. Тому й закликає кожного: «Будемо розмовляти, – розмовляти по-українському. Довго ми ждали сього. Всі діточки мають свою часопись: французи – французьку, німці – німецьку, отак і інші; тільки в нас не було своїх кубельців, для українського слова. Тепер вони єсть. Просимо ж не цуратися нас, бо не подоба цуратися свого рідного слова. Воно любе, як матрина ласка! Можна ж навчитися і по-іншому, по якому схотіти, – “що знати, за плечима не носити”, – а таки своєю мовою не слід гордувати!.. Тішимося тим, що нам довелося говорити з українськими дітьми українським словом, в українській часописі. Бажаємо, щоб те слово знайшло щирий привіт!» [6, с. 2]. Посилений інтерес до всього національного, який спостерігається в епоху романтизму, культивує, за словами М. Паласюка, самоцінність нації як збірної одиниці. В епоху романтизму сформувалося національне самоусвідомлення українського народу, відбулося осмислення національної ідеї на ґрунті усвідомлення окремішності української мови, історії, традицій, фольклору та мистецтва. Особлива увага до внутрішнього світу – душі й потаємного духу в людині, як стверджує дослідник, дозволила мислителям і митцям-романтикам відкрити самотутній «дух народу», ствердити своєрідність призначення й виняткове місце кожного народу в розвитку світової історії. Справжнє життя духу – у природі, його може зрозуміти й осягнути лише мистецтво. Завдяки мистецтву ідея-дух набирає чуттєвого виразу в національно неповторному змісті-образі [9, с. 14].

Олена Пчілка, керуючись поглядами романтиків, прагнула втілити національну ідею і в журналі для дітей, тому що саме від виховання, на думку письменниці, залежить «чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України» [8, арк. 1]. Значущими в цьому сенсі були переклади творів світової літератури. Поряд із переспівами та переказами вони вводили дитину до контексту світової культури. Тим самим утверджувався погляд на українську культуру й мову як на рівноцінну з іншими, а саму дитину такі твори, як вважає Н. Дзюбишина-Мельник, «європеїзували». Для Східної України, як зазначає далі дослідниця, винятково цінними були переклади з російської мови: вони ставили російську культуру та мову в один ряд з іншими, що сприяло формуванню самоідентичності дитини – носія української культури – через «типову для будь-якої культури опозицію своє – наше / чуже – їхнє» [4, с. 108]. Зі сторінок «Молодої України» юні читачі познайомилися з надбаннями світової класики, серед яких – «Діти» Віктора Гюго, «Дванадцять подорожніх», «Садочок» Ганса Крістіана Андерсена, «Різдвяне оповідання» Чарльза Діккенса, «Гуліверові подорожі» Джонатана Свіфта, «Таємниця діда Корнеля» Альфонса Доде та ін. Діти рідною мовою прочитали твори Олександра Пушкіна, Льва Толстого, Миколи Гоголя, Івана Тургенєва, Михайла Лермонтова. Більшість творів переклала сама Олена Пчілка. Варто зазначити, що більшість вищезгаданих авторів були письменниками-романтиками, для яких дитинство – це стадія розвитку, яка має повністю свої масштаби, якій ні в якому разі не можна нав'язувати культуру розуму дорослих. Дитинство для романтиків виражає цілковиту ідилію, до якої належить гармонія з навколишнім світом, віра в майбутнє, відвічна чистота, простодушність і наївна довіра й, урешті-решт, єдність, одноставність із самим собою [19, с. 10].

Маючи великий досвід спілкування з малими читачами, редактор журналу використала могутній потенціал народної творчості. Вона особисто збирала зразки фольклору й привчала до цього власних дітей. Фольклорні твори, за словами Н. Дзюбишиної-Мельник, «зміцнювали народно-культурне підґрунтя дитячої субкультури, забезпечуючи вертикальний тип всій українській культурі» [4, с. 106].

Зацікавленість фольклором – це ще одна романтична риса діяльності Олени Пчілки, оскільки представники цього напрямку не лише використовували різноманітні народнопоетичні образи, сюжети та мотиви, а й самі виступили як збирачі казок, легенд, народних пісень. Внесок Ольги Косач-Драгоманової в галузі фольклористики важко переоцінити.

Ці, ідеї відобразились і в доборі матеріалів до «Молодої України», і у дитячих творах самої письменниці. Юні читачі ознайомилися із поезіями Тараса Шевченка («Ой діброво, темний гаю!..»), «Весняний вечір»), Лесі Українки («Літо краснее минуло»), Христі Алчевської («Весна»), Бориса Грінченка («На волю») та ін. Уже самі назви поетичних творів свідчать про те, що у них присутня тема природи, оскільки вона трактується як органічне для дитини середовище, що є джерелом радості. Очевидно, така позиція автора й укладача тяжіє до міфологеми «золотого віку» як щасливого та безтурботного стану первісного людства, яке жило в гармонії з природою. Своєрідною інтерпретацією міфу про золотий вік є біблійне оповідання про життя перших людей у раю, звідки вони були вигнані Богом за непослух. Християнська духовна традиція, яка є одним з основних джерел української культури, пройнята своєрідною ностальгією за втраченим раєм. Міфологема «золотого віку» відсилає до ідеального минулого, яким, на думку дорослих, є дитинство [11]. Дитина сприймається як копія Адама перед гріхопадінням. Одухотворена природа, згідно з переконаннями українських романтиків, здатна бути тим середовищем, яке допомагає людині залишатися людиною. Саме тому вірші про природу є обов'язковим компонентом дитячої поезії. Така поезія, на нашу думку, має на меті поляризувати світ дорослих і світ дитинства як чистий біблійний світ – рай на землі.

Факт співробітництва в «Молодій Україні» завжди був умовним, тому що через фінансовий дефіцит Олена Пчілка не могла платити своїм авторам значних гонорарів. Але, як зазначає Н. Антипчук, агітація редактора Ольги Косач до співпраці, листування з різними особами, доведення благородності й слушності намірів дали свої наслідки: «чимало видатних українських письменників виступило на сторінках «Молодої України», засвідчивши тим самим солідарність із позицією Олени Пчілки, а також велику вагу, яку вони надають україномовним творам для дитячого читання» [2, с. 42]. У творенні журналу взяли участь Степан Васильченко, Грицько Григоренко, Михайло Старицький, Олександр Олесь, Леся Українка. До авторів часопису долучилося чимало менш відомих, але не менш цікавих літераторів, серед яких – Людмила Старицька-Черняхівська, Спиридон Черкасенко, Надія Кибальчич, Сергій Мартос, Андріан Кашенко, Григорій Коваленко, Клим Поліщук та ін. Дебютував на сторінках «Молодої України» й молодий на той час український поет Максим Рильський.

Талант редактора Олени Пчілки вдало поєднався з талантом автора. Чимало різножанрових творів у журналі належать перу Олени Пчілки, серед них – поезії, казки, оповідання, низка п'єс, переклади та адаптації для дітей українською мовою творів російської, польської, західноєвропейської класичної літератури (Йоганна Вольфганга Гете, Генріха Гайне, Віктора Гюго, Олександра Пушкіна та ін.), опрацювання українського дитячого фольклору. У «Рідному краї» вона зізнавалася читачам: «... коли хотілось мені додати якесь відповідніше оповідання, чи віршик, чи розповідь зі світознання, чи якусь казочку, або сміховинку, чи щось інше, то сідала і писала сама, часом підписуючи своє ймення або становище, а часом ні».

Письменниця підписувала свої твори такими іменами та псевдонімами: О. Косач, О. К., Олена Пчілка, Бабуся, Бабуся Олена, О. Б-а, П., К-ч, Кочубеївна, Княжна Кочубеївна, О. Колодязинська, Олена Суботенкова, Цяцька та ін. Олена Пчілка одна з перших в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. почала писати для найменших (за словами Н. Дзюбишиної-Мельник, цю вікову категорію традиційно «обслуговував фольклор» [4, с. 108]), ураховуючи їхні вікові особливості.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Письменницько-видавнича діяльність Олени Пчілки заклала основи сприйняття дитини як повноцінної особистості з власним, відмінним від дорослих внутрішнім світом. Керуючись поглядами романтиків щодо національної ідеї, одухотвореної природи та дитинства як повноцінної чи навіть ідеальної фази людського розвитку, до якої вже ніколи не повернеться дорослий, Олена Пчілка формувала концепцію «Молодої України». Характерним у цьому плані є авторське написання творів для дітей, підбір віршів, оповідань, казок інших українських письменників та переклади текстів дитячої літератури з іноземних мов. Обрана тема статті може бути розкрита в ширших масштабах, наприклад на матеріалі поетичних творів для дітей Олени Пчілки й творів інших поетів, опублікованих у «Молодій Україні».

Джерела та література

1. Антипчук Н. Журнал «Молода Україна»: місце і роль у розвитку української дитячої літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Антипчук Надія Василівна. – К., 2007. – 19 с.
2. Антипчук Н. Журнал «Молода Україна» Олени Пчілки, його ідейно-естетична та виховна цінність / Н. Антипчук // Українська мова й література в школі. – К., 2009. – № 6. – С. 39–43.
3. Від редакції. В справі рідного краю // Рідний край. – 1910. – № 1. – С. 1–4.
4. Дзюбишина-Мельник Н. Олена Пчілка в дискурсі дитячої субкультури / Н. Дзюбишина-Мельник // Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика» / МОН України, Кам'янець-Подільський нац. у-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. – 2010. – Вип. 5. – С. 105–110.
5. Мірошніченко Л. Олена Пчілка про світ дитини / Л. Мірошніченко // Берегиня. – 1999. – № 3. – С. 3–8.
6. Молода Україна. – 1908. – № 1.
7. Пчілка О. «Золоті дні золотого дитячого віку...»: автобіографічний нарис / О. Пчілка ; упорядкув., підготов. текстів, передм. та приміт. Л. П. Мірошніченко, А. В. Ріпенко ; худож. оформл. О. А. Базилевича. – К. : Веселка, 2011. – 79 с. : ілюстр.
8. Пчілка О. Праця виховальна. – Відділ рукописів Інституту літератури НАН України, фонд 28, од. зб. 191, 5 арк.
9. Паласюк М. І. Ідеї німецького романтизму в українській духовній культурі : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / М. І. Паласюк ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2001. – 17 с.
10. Kinder- und Jugendliteratur der Romantik. Eine Textsammlung. Hrsg. von Hans-Heino Ewers. Stuttgart : Reclam 1984 (Universal-Bibliothek ; 8026). – 640 S. – Exemplar : ALEKI
11. Nowina-Sroczyńska Ewa, Przewroczyste ramiona ojca: Studium etnologiczne o magicznych dzieciach. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1997. – 212 s.

Бартиш Светлана. Романтические принципы создания журнала «Молодая Украина» Олены Пчилки. В статье рассматриваются особенности создания и функционирования первого украиноязычного журнала в Надднепрянской Украине «Молода Украина», подчеркнута ключевая роль писательской и издательской деятельности Олены Пчилки в формировании детской литературы как разновидности творчества сквозь призму нового романтического восприятия и понимания детства. Акцентируется внимание на взглядах романтиков относительно национальной идеи, одухотворенной природы и детства как полноценной или даже идеальной фазы человеческого развития.

Ключевые слова: детство, детская литература, «Молода Украина», Олена Пчилка, романтизм.

Bartish Svitlana. Romantik Framework Creation of the Magazine «Young Ukraine». The article deals with the features of creation and functioning of the first Ukrainian magazine «Moloda Ukrayina» («Young Ukraine») published in Naddniprovska Ukraine. The article highlights the unique role of editorial and publishing activities of Olena Pchilka in the formation of children's literature as a variety of creative work in the light of new romantic perception and understanding of childhood. The attention is focused on the romanticists' views concerning national idea, spiritual nature and childhood as a full or even the ideal phase of human development.

Key words: childhood, children's literature, «Moloda Ukrayina» («Young Ukraine»), Olena Pchilka, romanticism.

Статтю подано до редколегії
20.02.2013 р.

УДК 82.09(476)

Галина Бондаренко

Реінтерпретація документа в «книгах народної пам'яті» Алеся Адамовича

У статті осмислено внесок видатного білоруського та радянського письменника, ученого-літературознавця, громадського діяча Алеся (Олександра Михайловича) Адамовича в дослідження проблеми документалізму та вимислу на прикладі його наукових праць і художніх текстів («Я із вогняного села», «Карателі», «Блокадна книга»).

Ключові слова: інтерпретація, реінтерпретація, документ, документалізм, публіцистика, монтаж, фактографія, контраст, коментар.